

УДК 130.2Брюкнер

Цитування:

Горб Є. С. Александер Брюкнер та студіювання проблематики герmano-слов'янських культурних контактів. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2023. № 4. С. 26–31.

Horb Ye. (2023). Aleksander Brückner and the Study of Issues of German-Slavic Cultural Contacts. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 3, 26–31 [in Ukrainian].

*Горб Євген Сергійович,
аспірант Маріупольського
державного університету,
запрошений дослідник
Французького центру досліджень
в гуманітарних і соціальних науках (CEFRES)
<https://orcid.org/0000-0002-9782-9194>
eshorb14@gmail.com*

АЛЕКСАНДЕР БРЮКНЕР ТА СТУДІЮВАННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ГЕРМАНО-СЛОВ'ЯНСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ КОНТАКТІВ

Метою роботи є висвітлити погляди польсько-німецького історика культури та славіста А. Брюкнера на проблему герmano-слов'янського культурного діалогу, яка є ключовою в науковій і публіцистичній творчості вченого. **Методологія дослідження** заснована на комплексному та міждисциплінарному підході до вирішення проблеми, комбінації як загальнонаукових принципів і методів дослідження, так і спеціальних, проте основою теоретико-методологічного інструментарію під час розгляду проблеми наукової розробки тематики міжкультурного діалогу А. Брюкнером стали методи сучасної культурології (біографічний, метод факторного аналізу, контент-аналізу, класифікації тощо). **Наукова новизна** публікації полягає в самій постановці складної, багаторівневої проблеми, що практично не досліджена в українській і закордонній культурологічній науці. Вперше у вітчизняній культурології запропоновано комплексне, всебічне дослідження поглядів А. Брюкнера на проблему культурних взаємовпливів германського та слов'янського світів, з'ясовано вплив життєвих обставин Александра Брюкнера на формування та еволюцію його культурологічних концепцій. **Висновки.** У статті підкреслено тезу про неоднозначність та контрверсійність наукових поглядів А. Брюкнера на проблему культурних контактів слов'ян і германців, які, на думку вченого, перетиналися та взаємодіяли на території Польщі. Наголошено на тому, що специфіка культурологічних узагальнень Александра Брюкнера зумовлена його мовознавчим підходом до вирішення дискусійних питань міжкультурних взаємин, адже саме мову берлінський професор вважав однією з головних категорій культури та навіть ототожнював у своїх працях поняття «культура» та «мова». З'ясовано ставлення сучасників А. Брюкнера до його наукового доробку, яке виявлялося в численних критичних рецензіях таких яскравих представників польського мовознавства, як Я. Бодуен де Куртене та Г. Улашин.

Ключові слова: Александер Брюкнер, культурний діалог, культура фронтиру, лінгвокультурологія, славістика, Берлінський університет.

Horb Yevhen, Applicant for the Degree of Doctor of Philosophy, Mariupol State University, Visiting Researcher of the French Research Centre in Humanities and Social Sciences (CEFRES)

Aleksander Brückner and the Study of Issues of German-Slavic Cultural Contacts

The purpose of the work is to cover the views of Polish-German cultural historian and Slavist A. Brückner on the issue of German-Slavic cultural dialogue, which is key in the scientist's scientific and journalistic work. The research **methodology** is based on a comprehensive and interdisciplinary approach to solving the issue, a combination of both general scientific principles and research methods, as well as special ones, however, the basis of the theoretical and methodological tools when studying the issue of scientific development of the topic of intercultural dialogue by A. Brückner were the methods of modern cultural studies (biographical, method of factor analysis, content analysis, classification). **The scientific novelty** of the publication consists in the formulation of a complex, multi-level issue, which has hardly been researched in Ukrainian and foreign cultural studies. For the first time in national cultural studies, a complex and comprehensive study of A. Brückner's views on the issue of cultural interactions between Germanic and Slavic worlds is proposed, the influence of Aleksander Brückner's life circumstances on the formation and evolution of his cultural concepts is determined. **Conclusions.** The article points up the thesis about the ambiguity and controversy of A. Brückner's scientific views on the issue of cultural contacts between Slavs and Germans, who, according to the scientist, intersected and interacted on the territory of Poland. It is stressed that the specific nature of Aleksander Brückner's cultural generalisations is attributed to his linguistic approach to solving the debatable issues of intercultural relations since the Berlin professor considered language to be one of the main categories of culture and even equated the

concepts of “culture” and “language” in his works. The attitude of A. Brückner's contemporaries to his scientific work is determined, which was revealed in numerous critical reviews by such outstanding representatives of Polish linguistics as J. Baudouin de Courtenay and H. Ułaszyn.

Keywords: Aleksander Brückner, cultural dialogue, frontier culture, cultural linguistics, Slavic studies, University of Berlin.

Актуальність теми дослідження. Один з найбільш плідних та водночас контрверсійних польських славістів Александер Брюкнер (1856–1939) не належить до числа вчених, відомих не тільки широкому загалу, але й навіть вузькому колу вітчизняних дослідників. Більше того, спольщеного німця А. Брюкнера у популярній веб-енциклопедії часто плутають з його повним тезкою – російським істориком Олександром Густавовичем Брюкнером (варіант прізвища Брікнер є хибним), або приписують їм родинні зв'язки, що не відповідає дійсності.

Справа у тому, що А. Брюкнер ще за життя набув «дурної слави» українофоба та антисеміта, тож традиційно його не надто шанували не тільки у вітчизняному наукознавстві, але й у сусідній Польщі, де тематика наукових поглядів та життєвого шляху вченого розроблялася найбільш активно. Водночас, Александер Брюкнер залишив по собі величезну наукову спадщину у вигляді понад 1500 наукових монографій, нарисів, статей тощо. Весь цей творчий спадок досі не розглядався як єдиний комплекс праць, що ілюструють еволюцію культурологічних концепцій та важливих теоретичних узагальнень, що були зроблені вченим протягом останньої третини XIX – першої половини XX століття. Пропонована публікація покликана хоча б частково заповнити цю лакуну в українській культурологічній науці.

Аналіз досліджень і публікацій. У вітчизняному науковому дискурсі Александер Брюкнер відомий, перш за все, франкознавцем, які вивчали полеміку українського класика з А. Брюкнером. У цьому контексті варто відзначити праці Л. Вахніної [1], М. Гнатюка [2], Т. Чужої [6], які більш детально спинялися на мовознавчих аспектах дискусії між двома вченими – переважно, на основі взаємних рецензій та листування. Згадаємо також ряд енциклопедичних статей про Александра Брюкнера авторства Й. Дзендзелівського [3], Я. Ісаєвича [4], С. Ткачова та В. Ханаса [5]. Натомість, культурологічні погляди Александра Брюкнера досі не опинялися в центрі уваги українських науковців, на відміну від їх закордонних колег, які упевнено зараховують Брюкнера до когорти польських істориків культури, що розробляли тематику, пов'язану з «історією літератури, мови,

фольклору, звичаїв та ... релігійних течій» (Й. Колбушевська) [17, 152]. Зокрема, у Німеччині навіть діє Центр полоністики імені Александра Брюкнера (з 2012 р.), однією з місій якого є переоцінка та популяризація наукової спадщини вченого [7]. Проте переважна більшість сучасних зарубіжних науковців продовжує розглядати праці А. Брюкнера, переважно, з мовознавчого погляду (Л. Беднарчук, Х. Бургхардт, Т. Зарицький, Д. Кубік) [9; 16; 18; 20].

Метою дослідження є комплексний аналіз поглядів Александра Брюкнера на проблему германо-слов'янського міжкультурного діалогу, яка займала одне з основних місць у тематиці наукових студій вченого.

Виклад основного матеріалу. Однією з перших серйозних праць Александра Брюкнера на тему германсько-слов'янських культурних зв'язків стала габілітаційна робота молодого вченого, в якій він зробив спробу узагальнення відомостей про слов'янські запозичення у топоніміці Альтмарку (північ землі Саксонія-Ангальт). Дослідник коротко характеризував таке культурне явище, як «пам'ять про вендів». Вендами у німецькій вимові називали венедрів – давніх слов'ян. Станом на останню третину XIX століття у історичній пам'яті населення Центральної та Північної Німеччини ще були свіжі спогади про безіменні битви між германцями та вендами, проте якихось відомостей про контакти іншого характеру не зберіглося. А. Брюкнер констатував, що у традиціях та обрядах місцевого населення слов'янські елементи простежуються надзвичайно фрагментарно.

Сам Брюкнер такі обряди не спостерігав і у своєму дослідженні посилається на описи з рук інших авторів – зокрема, на традиції коров'ячих перегонів на П'ятидесятницю, коли селяни плетуть ляльок з соломи та саджають їх на корів, влаштовуючи перегони, які на місцевому діалекті називаються «molitz». Дослідник вважав, що сама традиція та слово, що використовується для її означення має виразне слов'янське походження [11, 20-23].

У цій першій своїй праці з проблематики міжкультурних контактів германського та слов'янського населення А. Брюкнер лише намітив ті вузлові проблеми, які розроблятиме у майбутньому. Вчений проявив себе, перш за все, як філолог, що спеціалізується на

порівняльному мовознавстві, однак, вже у вступній частині свого габілітаційного дослідження Брюкнер робить висновок про багатоаспектність міжкультурного діалогу німців та слов'ян, який проявлявся не тільки в мовних контактах та взаємовпливах, але й у взаємопроникненні елементів традиційної культури, релігійної обрядовості тощо.

Двотомна праця «Нарис історії польської літератури», підготована Брюкнером на межі XIX–XX століть дає цілісний образ польсько-німецьких літературних контактів, починаючи з перших писемних згадок про слов'ян і до сучасних автору часів. Характеризуючи процес проникнення німецької культури на етнічні польські землі вчений відзначав, що германізацією польської культури середньовічні поляки завдячують німцям-колоністам, які вимушені були покинути рідні землі через перенаселення. Найбільш постраждала від хвилі переселенців з германських земель Нижня Сілезія, де слов'янська культура була повністю поглинута німецькою і автохтонні елементи залишилися лише в топоніміці [12, 4–8].

За Брюкнером зростання германських впливів на польську культуру значною мірою пов'язано зі слабкістю державної влади, відцентровими тенденціями, а тому, говорячи про літературу більш пізнього часу, починаючи з XVI століття, дослідник констатував повну відсутність німецького впливу, який поступився посиленням італійських та французьких мотивів, на загальному фоні латинізації польської ранньомодерної літератури. Єдиною сферою культури, де німці залишилися впливовою силою була освіта – зокрема, А. Брюкнер підкреслював, що у період з 1500 по 1764 рр. німців у Краківському університеті було більше ніж у будь-якому з німецьких освітніх центрів [12, 477–485].

У 1912 році Александр Брюкнер опрацював для фундаментальної «Енциклопедії польської» узагальнюючий нарис, присвячений впливу інших культур на польську. За Брюкнером, саме германська була однією з тих двох культур, що у найбільшому ступеню вплинули на слов'янську культуру. Іншою була східна культура у широкому розумінні. Вчений вважав, що виключно мова може бути індикатором впливу чужорідної культури на слов'ян і, таким чином, для А. Брюкнера мова є не просто однією з основних категорій культури, а тотожним поняттям, символічним проявом культури [14, 188–189; 14, 198–203].

Численні опоненти звинувачували Александра Брюкнера у значному спрощенні проблеми мовних взаємовпливів німців та поляків. Зокрема, польський славіст Генрик Улашин писав, що історик, або літератор не буде вдячний Брюкнеру за його «Історію польської мови» – вона, скоріше за все, адресована аматорам, читачам, які мають опосередковане відношення до науки. Г. Улашин захоплено приймав ініціативу берлінського професора розглядати проблему мовних контактів на культурологічному фундаменті, проте, на думку Улашина, Брюкнер не володів необхідними знаннями для цього, адже не міг достеменно прослідкувати трансформацію тих чи інших мовних запозичень під час їх переходу з однієї мови в іншу. Особливо це стосувалося ряду «німецька-чеська-польська», або його варіацій.

Згідно з позицією Улашина, історик культури має виразно вичленовувати витoki того чи іншого мовного явища. Сам А. Брюкнер адресував свою працю читачам, які цікавляться історією рідної мови, але не лінгвістам. Натомість, лінгвіст Г. Улашин резюмував, що для лінгвістів «Історія польської мови» аж надто переповнена грубими помилками та недокладностями, а для аматора книжка взагалі буде повністю незрозумілою [19].

Не менш критичним до узагальнень А. Брюкнера був інший польський мовознавець – Ян Бодуен де Куртене. Бодуен де Куртене називав «Історію польської мови» дуже особистою книжкою, яка є уособленням самого Брюкнера – його внутрішня необхідність розриватися між Німеччиною та Польщею позначилася на стилістиці викладу матеріалу з історії мови. За Бодуеном де Куртене дослідження Брюкнера може бути прикладом лише в одному – у прагненні розглядати мову без відриву від культурного контексту епохи [8].

У найбільш концентрованому та популярному вигляді погляди Александра Брюкнера на можливості слов'янсько-германського діалогу були викладені у праці «Слов'яни та війна», що являла собою збірку нарисів вченого, які спершу побачили світ німецькою мовою (1916) [10], а згодом і польською (1918) [15]. Александр Брюкнер пропонував суспільству вкрай спрощений погляд на слов'янську спільноту: дослідник повністю нівелював участь інших етносів у формуванні окремих слов'янських націй та культур. Зокрема, болгар вчений вважав всього лише форпостом російської культури на Балканах, які після Балканських воєн з

етнокультурної точки зору повернулися до періоду XIII–XIV століть. Німці, для Брюкнера, були уособленням європейської цивілізації та культури, яка мала врятувати культурну окремішність окремих слов'янських народів від поглинення Росією, яка насаджувала панрусизм, що асоціювався з нетерпимістю до будь якої іншої національної культури, окрім російської.

На думку А. Брюкнера, одним з основних чинників який вплинув на крах ідеї панславізму і слов'янського братерства було релігійне питання. Важливо підкреслити, що у концепції культури, яку представляв вчений такі категорії як «культура» та «релігія» сприймалися як тотожні – особливо це помітно на матеріалі Середньовіччя. Розлам християнства на дві гілки – західне та східне, назавжди поставив хрест на ідеї слов'янської єдності. Цікаво, що розглядаючи культурно-релігійне життя польських земель у добу раннього нового часу, Брюкнер відзначив період, коли польська культура не тільки дуже вдало опиралася германізації та латинізації, а навпаки нівелювала західний вплив – мова йшла про релігійне дисидентство у Речі Посполитій. На думку Александра Брюкнера, поки королівська влада боролася з дисидентами – до тих пір польська культура зберігала свою ідентичність [15, 13–23].

Підсумовуючи значення праці «Слов'яни та війна» у контексті ідеї міжкультурного діалогу між германським та слов'янським світами, можемо однозначно стверджувати, що брюкнерівський радикалізм, безапеляційність тверджень та етнічна нетерпимість лише сприяли розширенню прірви між слов'янами та німцями і згадана серія популярних нарисів мала цілком протилежний ефект по відношенню до того, які надії покладав на Брюкнера німецький уряд. Вчений, який завжди сторонився політики, не зміг мобілізувати західних слов'ян, створити живий щит російській культурній експансії, а лише нашкодив своїй репутації як науковця, професора Берлінського університету.

Розвиток польської культури за Брюкнером був невід'ємною складовою розвитку національної державності, а тому дослідник радо вітав відновлення незалежної Польщі наприкінці 1918 року, з нагоди чого навіть випустив нарис «Нова Польща і європейська культура». Вчений вводив до обігу поняття «європейської польської культури» і задається питанням, наскільки вона є відмінною від інших європейських культур – наприклад, тієї ж німецької, або французької.

Розглядаючи для прикладу розвиток польської науки у середні віки та ранній новий час, Александер Брюкнер констатував, що навіть у порівнянні з чехами поляки виглядають вкрай невігідно, якщо вилучити з переліку польських вчених німців – особливо це стосується таких регіонів як Мала Польща та Сілезія. Дослідник переконував, що саме німці сприяли поступу польської науки і репрезентували її на європейському рівні [13, 16–17; 13, 23–24].

Неможливо заперечити за Брюкнером внесок німців і у розвиток польського театрального мистецтва періоду Речі Посполитої. У зв'язку з цією тезою вчений вдавався до яскравих порівнянь, стверджуючи, що якби не німці, то польський театр програв би навіть театрам «азіатської Росії». Теж саме, на думку Брюкнера, можна сказати про німецькі впливи в образотворчому мистецтві та музиці, аж поки на арену не вийшли такі самобутні польські митці як Я. Матейко та Ф. Шопен. Натомість, автор відзначав особливий, незалежний шлях польської поетичної літератури, яка вже у XVI столітті могла похвалитися самобутністю та не була вторинною навіть у порівнянні з кращими європейськими зразками.

Узагальнюючи відомості про польсько-європейський культурний діалог А. Брюкнер підкреслював той факт, що культурні контакти між Європою та поляками характеризувалися взаємопроникненням, діалогом, а не так як в сусідній Росії, де європейська культура була нав'язана Петром I силою. Польська культура за висновком Брюкнера є частиною європейської, проте лише у елітарній її частині. Поряд із цим дослідник писав про так звану «хлопську» (народну) культуру, первісні елементи якої зберігалися в окремих регіонах Польщі ще на початку XX століття. Ця культура розвивалася ізольовано, не зазнавала європейських впливів і тому є дуже самобутньою [13, 25–27].

Висновки. Отже, проблема германо-слов'янських (перш за все, німецько-польських) культурних взаємовпливів була одним з наріжних каменів наукових студій Александра Брюкнера протягом всього життя вченого. На нашу думку, значною мірою вибір досліджуваної проблематики був обумовлений походженням та родинною історією Брюкнера, адже дослідник був німцем, який народився і виріс на землях колишньої Речі Посполитої, населених, переважно, українцями, поляками та євреями. Перебування у цьому своєрідному, мозаїчному етнокультурному середовищі дуже рано поставило юного Александра перед

питаннями, що стосувалися етнічної самоідентифікації.

Зрозуміло, що висвітлюючи тематику польсько-німецького культурного діалогу вчений не використовував самого терміносполучення «міжкультурний діалог», проте цілком вірно вписував його у загальну діалогічну концепцію польської культури, у якій він розрізняв шляхетську та народну складову, міщанську та селянську тощо. Для Брюкнера було характерним виділення періодів домінування домішок інших культур у загальному польському субстраті – чеський, латинський, італійський та ін. Німецький період за концепцією А. Брюкнера припадав в основному на XIII–XV століття, що він, знову ж таки, доводив на прикладі німецьких запозичень у польській мові.

Література

1. Вахніна Л. Иван Франко та Александр Брюкнер у контексті діяльності Народознавчого товариства у Львові. *Київські полоністичні студії*. 2017. Т. XXIX. С. 178–181.

2. Гнатюк М. Иван Франко та Александр Брюкнер: польсько-український науковий діалог. *Київські полоністичні студії*. 2017. Т. XXIX. С. 182–188.

3. Дзензелівський Й. О. Брюкнер Александер. *Енциклопедія сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. Т. 3. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=36366 (дата звернення: 26.09.2023).

4. Ісаєвич Я. Д. Брюкнер Александер. *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.* К.: Наукова думка, 2003. Т. 1: А–В. С. 384.

5. Ткачов С., Ханас В. Брюкнер Александер. *Тернопільський енциклопедичний словник* : у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2004. Т. 1: А–Й. С. 189.

6. Чужа Т. «Нове світло на давню літературу»: науковий діалог Івана Франка й Александра Брюкнера. *Київські полоністичні студії*. 2017. Т. XXIX. С. 537–546.

7. Aleksander-Brückner-Zentrum für Polenstudien. URL: <https://www.alexander-brueckner-zentrum.org/aktuelles> (дата звернення: 26.09.2023).

8. Baudouin de Courtenay J. Bruckner, Dzieje języka polskiego. *Rocznik Slawistyczny*. 1908. T. 1. S. 90–121.

9. Bednarczuk L. Z historii etymologii polskiej i słowiańskiej. *Rocznik Slawistyczny*. 2022. T. LXXI. S. 35–40.

10. Brückner A. Die Slaven und der Weltkrieg. Lose Skizzen. Tübingen: J. C. B. Mohr., 1916. VIII+173 s.

11. Brückner A. Die slavischen Ansiedlungen in der Altmark und im magdeburgischen. Leipzig: S. Hirzel, 1879. 94 s.

12. Brückner A. Dzieje literatury polskiej w zarysie. T. 1. Warszawa: Geberthner i Wolff, 1908. 485 s.

13. Brückner A. Nowa Polska wobec kultury europejskiej. Kraków: Drukarnia Literacka, 1918. 27 s.

14. Brückner A. Początki kultury słowiańskiej. Kraków: Akademia Umiejętności, 1912. [4], 219, [2] s.

15. Brückner A. Słowianie i wojna. Uwagi na czasie. Kraków: Nakładem Centralnego Biura Wydawnictw Naczelnego Komitetu Narodowego. Drukarnia Narodowa, 1918. 156 s.

16. Burkhardt H. Historia polonistyki na Uniwersytecie przy Unter den Linden. *LingVaria*. 2022. Vol. XVII. S. 295–315.

17. Kolbuszewska J. Wkład socjologów w dorobek polskiej historii kultury okresu międzywojnia (wybrane przykłady). *Klio Polska. Studia i Materiały z Dziejów Historiografii Polskiej*. 2022. T. 14. S. 151–166.

18. Kubik D. Dziewiętnastowieczne próby instytucjonalizacji slawistyki: zarys wybranych problemów. *Niekonwencjonalne historie instytucji slawistycznych* / red. D. Leśniewska. Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, 2021. S. 177–192.

19. Ułaszyn H. Bruckner, Dzieje języka polskiego. *Rocznik Slawistyczny*. 1908. T. 1. S. 66–89.

20. Zarycki T. The Polish Elite and Language Sciences: A Perspective of Global Historical Sociology. London: Palgrave Macmillan, 2022. 522 p.

References

1. Vakhnina, L. (2017). Ivan Franko and Aleksander Brückner in the context of activity of Ethnological Society in Lviv. *Kyivjski polonistychni studiji*, XXIX, 178–181 [in Ukrainian].

2. Hnatiuk, M. (2017). Ivan Franko and Aleksander Brückner: A Polish-Ukrainian Academic Dialogue. *Kyivjski polonistychni studiji*, XXIX, 182–188 [in Ukrainian].

3. Dzendzelivskij, J. O. (2004). Brückner Aleksander. In I. M. Dzjuba, A. I. Zhukovskij, M. Gh. Zheleznyak [Eds.], *Encyklopedija Suchasnoji Ukrainy* (Vol. 3). Instytut encyklopedychnykh doslidzhenj NAN Ukrainy. Retrieved from: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=36366 [in Ukrainian].

4. Isajevych, Ja. D. (2003). Brückner Aleksander. In V. A. Smolij [Ed.], *Encyklopedija istoriji Ukrainy* (Vol. 1). (p. 384). Naukova dumka [in Ukrainian].

5. Tkachov, S., Khanas, V. (2004). Brückner Aleksander. In Gh. Javorskij [Ed.], *Ternopiljskij encyklopedychnyj slovnyk* (Vol. 1). (p. 189). Vydavnycho-polighrafichnyj kombinat “Zbruch” [in Ukrainian].

6. Chuzha, T. (2017). “The new light to the old literature”: scientific dialogue of Ivan Franko and Aleksander Brückner. *Kyivjski polonistychni studiji*, XXIX, 537–546 [in Ukrainian].

7. Aleksander-Brückner-Zentrum für Polenstudien. Retrieved from: <https://www.aleksander-brueckner-zentrum.org/aktuelles> [in German].
8. Baudouin de Courtenay, J. (1908). Bruckner, Dzieje języka polskiego. Rocznik Slawistyczny, 1, 90–121 [in Polish].
9. Bednarczuk, L. (2022). Z historii etymologii polskiej i słowiańskiej. Rocznik Slawistyczny, LXXI, 35–40 [in Polish].
10. Brückner, A. (1916). Die Slaven und der Weltkrieg. Lose Skizzen. J. C. B. Mohr [in German].
11. Brückner, A. (1879). Die slavischen Ansiedelungen in der Altmark und im magdeburgischen. S. Hirzel [in German].
12. Brückner, A. (1908). Dzieje literatury polskiej w zarysie (Vol. 1). Geberthner i Wolff [in Polish].
13. Brückner, A. (1918). Nowa Polska wobec kultury europejskiej. Drukarnia Literacka [in Polish].
14. Brückner, A. (1912). Początki kultury słowiańskiej. Akademia Umiejętności [in Polish].
15. Brückner, A. (1918). Słowianie i wojna. Uwagi na czasie. Nakładem Centralnego Biura Wydawnictw Naczelnego Komitetu Narodowego. Drukarnia Narodowa [in Polish].
16. Burkhardt, H. (2022). Historia polonistyki na Uniwersytecie przy Unter den Linden. LingVaria, XVII, 295–315 [in Polish].
17. Kolbuszewska, J. (2022). Wkład socjologów w dorobek polskiej historii kultury okresu międzywojnia (wybrane przykłady). Klio Polska. Studia i Materiały z Dziejów Historiografii Polskiej, 14, 151–166 [in Polish].
18. Kubik, D. (2021). Dziewiętnastowieczne próby instytucjonalizacji slawistyki: zarys wybranych problemów / D. Leśniewska (Ed.), Niekonwencjonalne historie instytucji slawistycznych, 177–192 / Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk [in Polish].
19. Ułaszyn, H. (1908). Bruckner, Dzieje języka polskiego. Rocznik Slawistyczny, 1, 66–89 [in Polish].
20. Zarycki, T. (2022). The Polish Elite and Language Sciences: A Perspective of Global Historical Sociology. Palgrave Macmillan [in English].

*Стаття надійшла до редакції 12.10.2023
Отримано після доопрацювання 14.11.2023
Прийнято до друку 22.11.2023*